

Χειμερινό εξάμηνο 2003-2004

Σ. Α. Μοσχονάς

Γλώσσα και ιδεολογία

Η «ιδεολογία» στη γλωσσολογία

Η έρευνα των γλωσσικών ιδεολογιών αναπτύσσεται στη γλωσσολογία με καθυστέρηση, υπό την επίδραση άλλων κλάδων (ιστορίας, κοινωνιολογίας, φιλοσοφίας) και οπωσδήποτε πολύ μετά τη διαμόρφωση μεγάλων γλωσσικών ιδεολογιών, όπως της τυποποίησης (ιδεολογίες των «εθνικών γλωσσών»).

Δύο βασικά ερωτήματα προκύπτουν από την παρουσίασή μας:

1. Ποιες είναι οι γλωσσικές ιδεολογίες; Σε τι αφορούν; Πώς περιγράφονται; Ποια ζητήματα προκαλούν συνήθως ιδεολογικές αντιπαραθέσεις;
2. Μπορούμε να μιλάμε για γλωσσική ιδεολογία πέρα και πάνω από τις επιμέρους γλωσσικές ιδεολογίες; (Για το θέμα αυτό βλ. Μοσχονάς, «Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας».)

Σε ποια θέματα εφαρμόζεται κυρίως ο εννοιολογικός δεκάλογος της «ιδεολογίας»; Σύμφωνα με τον εννοιολογικό δεκάλογο, οι γλωσσικές ιδεολογίες είναι ιδεολογίες κατ' εξοχήν. Επιπλέον, ορισμένες γλωσσικές ιδεολογίες, όπως οι *ιδεολογίες της τυποποίησης* ή *περί την τυποποίηση*, ανήκουν στο πεδίο που μας ενδιαφέρει πολύ πιο χαρακτηριστικά από άλλες, λ.χ. την «ιδεολογία» του *σεξισμού* ή της *πολιτικής ορθότητας* (κυρίως λόγω της θεσμικής και κοινωνικής οργάνωσης της τυποποίησης).

Άσκηση 1. Εφαρμόστε τον εννοιολογικό δεκάλογο στις δύο περιπτώσεις: 1. ιδεολογίες «εθνικών» γλωσσών και 2. γλωσσικός σεξισμός και πολιτικώς ορθές αντιδράσεις.

Άσκηση 2. Ζητήματα για τα οποία *δεν* θα μπορούσαμε να αποφασίσουμε χωρίς να καταφύγουμε σε ιδεολογικές προϋποθέσεις (λ.χ. ζητήματα γλωσσικής πολιτικής).

Για ν' αποφασίσουμε ποια ζητήματα εμπίπτουν στο πεδίο της έρευνάς μας χρήσιμο είναι να δούμε τη βιβλιογραφία για τις γλωσσικές ιδεολογίες και τα θέματα που εξετάζονται εκεί.

Μια πολύ καλή εισαγωγή στην κοινωνιογλωσσολογία, χρήσιμη και για τα θέματα που μας ενδιαφέρουν, είναι:

Rajend Mesthrie, Joan Swann, Andrea Deumert & William L. Leap, *Introducing Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh U. Press, 2000.

Επίσης, εκτενώς σχολιασμένη βιβλιογραφία περιέχει το ακόλουθο άρθρο (βλ. βιβλιογραφία μαθήματος):

Woolard & Schieffelin "Language Ideology"

(Ορισμένα ζητήματα τα παραλείπει το άρθρο αυτό· όχι τυχαία, αυτά έχουν να κάνουν με την ίδια τη σύσταση της νεότερης γλωσσολογίας· βλ. Tony Crowley, "That obscure object of desire: A science of language", στο *Ideologies of Language*, επιμ. Joseph & Taylor, καθώς και τις εξαιρετες πραγματείες του Roy Harris: *The Language Makers*, London: Duckworth, 1980· *The Language Myth*, London: Duckworth, 1981· *The Language Machine*, London: Duckworth, 1987.)

Άσκηση 3. Να βρείτε βιβλιογραφία από το Ίντερνετ (Linguistic Abstracts Online, ERIC CD-ROM κ.α.). Να χωρίσετε τη βιβλιογραφία σε θεματικές κατηγορίες.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Τα σπουδαιότερα ζητήματα ιδεολογικής «θέσμησης» είναι τα ακόλουθα:

1. Ιδεολογική συγκρότηση της ίδιας της γλωσσολογίας

Η τεράστια ρυθμιστική παράδοση της γλωσσολογίας. Ο κλασικισμός (αττικισμός). Η ταύτιση γλώσσας και *πρότυπης γραφής*. Η νεότερη γλωσσολογία αντιδρά σ' αυτή την παράδοση με αρχές που σας είναι οικείες: προτεραιότητα της περιγραφής έναντι της ρύθμισης, προτεραιότητα του προφορικού λόγου, προτεραιότητα της συγχρονικής περιγραφής. Ωστόσο, ούτε η νεότερη γλωσσολογική θεωρία είναι «ιδεολογικά ουδέτερη» παραδείγματα:

- «langue-parole» («competence-performance»)
- «ideal speaker / listener»
- «homogeneous speech community»

- «the hypothesis of linguistic relativity» (Sapir-Whorf hypothesis)
- «innateness hypothesis»
- Αντιλήψεις για τη γλωσσική αλλαγή: οι αλλαγές συμβαίνουν «από μόνες τους» (αντίληψη της γλώσσας ως οργανισμού). Δύσκολα γίνεται αποδεκτό, ακόμη και στις μέρες μας, ότι οι αλλαγές προκαλούνται μετά από συνειδητή, ρυθμιστική παρέμβαση (λ.χ. ο W. Labov δεν προβλέπει «θεσμικούς παράγοντες» στο τρίτομο έργο του *Principles of Linguistic Change* βλ. και παρακάτω). Να θεωρήσουμε ότι όλη αυτή η συλλογική προσπάθεια της γλωσσικής τυποποίησης/διάδοσης (σε τόσο πολλές και τόσο διαφορετικές γλώσσες και εποχές) βασίζεται σε μια συλλογική ψευδαισθήση;

2. Γλωσσική τυποποίηση

- Συγκρότηση «εθνικών» γλωσσών.
- Ιδεολογικοί και εκπαιδευτικοί μηχανισμοί.
- Γλωσσική εξάπλωση και διάδοση κοινής συνήθειας και νοοτροπίας. Η τεράστια οργάνωση (πολιτική, διοικητική, εκπαιδευτική που απαιτείται για κάθε εγχείρημα γλωσσικής τυποποίησης).
- Η «κατασκευή» γλωσσικής ιστορίας.
- Η γλωσσική τυποποίηση είναι το πεδίο στο οποίο επανεφευρίσκεται η ρυθμιστική παράδοση της γλωσσολογίας.

Πολύ σημαντικό είναι το έργο *La réforme des langues : Histoire et avenir*, επιμ. I. Fodor & C. Hagège, Louvain, 1983/1984, 1989, 1990 (6 τόμοι).

Για τη νόρμα: E. Bédard & J. Maurais, επιμ., *La norme linguistique*, Direction générale des publications gouvernementales du ministère des Communications, Gouvernement du Québec, 1983.

Σημαντική επίδραση έχει ασκήσει το βιβλίο του Einar Haugen *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*, Cambridge, Mass.: Harvard U. Press, 1966. Βλ. επίσης Aldo Scaglione, επιμ., *The Emergence of National Languages*, Ravenna: Longo Editore, 1984· W. Haas, επιμ., *Standard Languages: Spoken and Written*, Manchester: Manchester U. Press, 1982.

Για την αγγλική γλώσσα (και όχι μόνο): Tony Crowley, *Standard English and the Politics of Language*, Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 1989· βλ. του ίδιου την εξαιρετική συλλογή δοκιμίων *Proper English? Readings in Language History and Cultural Identity*, London: Routledge, 1991. Πβ. Laura Wright, επιμ., *The Development of Standard English (1300 – 1800): Theories, Descriptions, Conflicts*, Cambridge: Cambridge U. Press, 2000.

Για το γλωσσικό καθαρισμό βλ. George Thomas, *Linguistic Purism*, London: Longman, 1991· Björn H. Jernudd & Michael J. Shapiro, επιμ., *The Politics of Language Purism*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1989· Deborah Cameron, *Verbal Hygiene*, London: Routledge, 1995.

3. Γλώσσα και έθνος

Πολύ χρήσιμα τα δοκίμια που συγκεντρώνουν και μεταφράζουν οι Caussat, Adamski & Crépon (βλ. βιβλιογραφία μαθήματος): «πατέρες του έθνους», «πατέρες της [κοινής /πρότυπης] γλώσσας», ιδεολογία της «μονογλωσσίας», γλωσσικός και πολιτισμικός ανταγωνισμός, φυλετικός και γλωσσικός καθαρισμός· βλ. και Crowley, *Proper English?*, ό.π.

Joshua A. Fishman, *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*, Clevedon, England: Multilingual Matters, 1989. Βλ. επίσης Joshua A. Fishman, επιμ., *Handbook of Language and Ethnic Identity*, Oxford: Oxford U. Press, 1999.

Daniel Baggioni, *Langues et nations en Europe*, Paris : Payot, 1997.

Stephen Barbour & Cathie Carmichael, επιμ., *Language and Nationalism in Europe*, Oxford: Oxford U. Press, 2000 (με κεφάλαιο του Peter Trudgill για την Ελλάδα).

4. Σχέση γλώσσας-διαλέκτου

Η νεότερη διαλεκτολογία αναγνωρίζει ως εν μέρει συμβατική τη διάκριση γλώσσας-διαλέκτου. Σύμφωνα με τη νεότερη αντίληψη, μια διάλεκτος αναγνωρίζεται ως διάλεκτος της μιας ή της άλλης γλώσσας ή ως αυτόνομη «ανεξάρτητη» γλώσσα, εάν οι ομιλητές της, απλά, έτσι την αναγνωρίζουν (ζήτημα της «ετερονομίας/αυτονομίας» μιας διαλέκτου).

Στη σύγχρονη διαλεκτολογία αναφέρονται αρκετά οριακά παραδείγματα που σκοπό τους έχουν να δείξουν ότι η συλλογική αυτή αίσθηση της ετερονομίας - της *εξάρτησης* - προκύπτει από πολιτικούς και πολιτισμικούς μάλλον παρά γλωσσικούς παράγοντες και μπορεί να καλλιεργηθεί προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση στο πλαίσιο μιας ιδεολογίας ή μιας γλωσσικής πολιτικής· μπορεί, συνεπώς, να μεταβάλλεται ανεξάρτητα από τις όποιες αλλαγές στην ίδια τη διάλεκτο. Βλ. J. C. Chambers & P. Trudgill, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, 10-14· για περισσότερα παραδείγματα βλ. R. Wardhaugh, *An Introduction to Sociolinguistics*, 3^η έκδ., Oxford: Blackwell, 1998 (1^η έκδ. 1986), 21-45· πβ. E. Haugen, “Dialect, Language, Nation”, *American Anthropologist* 68 (1966), 922-35 (αναδημοσιευμένο στο *Sociolinguistics*, επιμ. J. B. Pride & J. Holmes, Penguin Books, 1972, 97-111).

Σε σχέση με τυποποίηση: Jenny Cheshire & Dieter Stein, επιμ., *Taming the Vernacular: From Dialect to Written Standard Language*, London: Longman, 1997.

5. Γλωσσική πολιτική / σχεδιασμός

Ο όρος «γλωσσική πολιτική» είναι κατά πολύ ευρύτερος του όρου «γλωσσικός σχεδιασμός / προγραμματισμός». Στο γλωσσικό προγραμματισμό αναπτύσσεται ενίοτε μια managerial

αντίληψη της γλώσσας (παρά την αρχική διαβεβαίωση του Fishman, που πρωτοεισάγει τον όρο, για το αντίθετο). Από πολλές απόψεις δεν μπορούμε, βέβαια, να αντιμετωπίσουμε το γλωσσικό προγραμματισμό σαν ένα «ορθολογικό» πρόβλημα διαχείρισης. Η αίσθηση που καλλιέργησε ο δημοτικισμός, λ.χ., είναι ότι μια γλωσσική πολιτική μπορεί να είναι επιτυχής μόνο όταν συμπλέει με μια ανεξάρτητη γλωσσική αλλαγή. Οι language planners είναι σαν τον αυτοκράτορα στο *Μικρό Πρίγκιπα*: δίνουν εντολές να εκτελεστούν όσα εκτελούνται και χωρίς εντολές.

Δείτε υπό το πρίσμα αυτό: Joan Rubin & Björn H. Jernudd, επιμ., *Can Languages Be Planned? Sociological Theory and Practice for Developing Nations*, The U. Press of Hawaii, 1971· Joan Rubin κ.ά., επιμ., *Language Planning Processes*, The Hague: Mouton, 1977· Richard D. Lambert, επιμ., *Language Planning Around the World: Contexts and Systemic Change*, Washington, D.C.: National Foreign Language Center, 1994. Βλ. επίσης James W. Tollefson, *Planning Language, Planning Inequality*, London: Longman, 1991 (όμως με μάλλον απλοϊκές κριτικές εναντίον του γλωσσικού προγραμματισμού και της τυποποίησης).

Ό,τι έχει καθιερωθεί να ονομάζεται «γλωσσικός σχεδιασμός» ή «προγραμματισμός» μπορεί να οριστεί απλά ως σκόπιμη διαχείριση παραγόντων όπως: πολιτικό πλαίσιο, νομοθετικές ρυθμίσεις, εκπαιδευτικό / διοικητικό / ερευνητικό προσωπικό, θεσμικά ιδρύματα (πβ. λ.χ. το ρόλο των Ακαδημιών) κλπ.

Συμβουλευθείτε το: Florian Coulmas, επιμ., *A Language Policy for the European Community: Prospects and Quandaries*, Berlin: Mouton, 1991 (με συνεργασία της Θ. Παυλίδου για την Ελλάδα).

6. Διγλωσσία – Διμορφία («διπλογλωσσία») – Γλωσσική επαφή – Μειονοτικές γλώσσες / Γλωσσικοί ανταγωνισμοί

Ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια στη διμορφία είναι το κριτήριο του *κώρους* που απολαμβάνουν οι δύο ποικιλίες, «υψηλή» και «χαμηλή» (βλ. το κλασικό άρθρο του Ferguson, “Diglossia”, αναδημοσιευμένο σε πάμπολλες συλλογές δοκιμίων· για μια εφαρμογή βλ. Μοσχονάς, «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της ‘γλωσσικής διμορφίας’ στην Κύπρο»).

Διγλωσσία, διγλωσση εκπαίδευση· βλ. Colin Baker, *Εισαγωγή στη διγλωσσία και τη διγλωσση εκπαίδευση*, μτφρ. Α. Αλεξανδροπούλου. Αθήνα: Gutenberg, 2001, για μοντέλα διγλωσσης εκπαίδευσης και συνακόλουθες στοχεύσεις.

Ενήμερο, κατατοπιστικό, καλογραμμένο: John Edwards, *Multilingualism*. Penguin Books, 1995.

Γλωσσική επαφή. Δανεισμός, νοοτροπία του καθαρισμού, «αντίπαλες» γλώσσες: βλ. βιβλιογραφία παραπάνω· πβ. Uriel Weinreich. *Languages in contact: Findings and problems*, 2^η έκδ. The Hague: Mouton, 1963.

Μειονοτικές γλώσσες και εκπαίδευση. Jim Cummins, *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας*, εισαγωγή-επιμ. Ελένη Σκούρτου, μτφρ. Σουζάνα Αργύρη, σχόλιο: Βασιλεία Κούρτη-Καζούλλη, Αθήνα: Gutenberg, 1999· Tove Skutnabb-Kangas, *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*, μτφρ. Lars Malmberg & David Crane, Clevedon, England: Multilingual Matters, [1983]

Γλωσσικοί «πόλεμοι»: Yvonne Bollmann, *La Bataille des langues en Europe*, Paris: Bartillat, 2001· Louis-Jean Calvet., *Guerre des langues et les politiques linguistiques*, Paris: Payot, 1987. [*Language Wars and Linguistic Politics*, μτφρ. M. Petheram. Oxford: Oxford U. Press, 1998.]

7. Γλωσσικές ιδεολογίες στην εκπαίδευση. Εκπαιδευτική πολιτική

David Corson, *Language Policy in Schools: A Resource for Teachers and Administrators*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1999.

8. Γλωσσική ισχύς / εξουσία

Pierre Bourdieu, <i>Γλώσσα και συμβολική εξουσία</i> , μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 1999. [<i>Ce que parler veut dire</i> . Paris: Librairie Arthème Fayard, 1982· <i>Language and Symbolic Power</i> , μτφρ. G. Raymond & M. Adamson, Oxford: Polity Press, 1991.]
--

James Milroy and Lesley Milroy, *Authority in Language: Investigating Standard English*, 3^η έκδ., London: Routledge, 1999.

9. Πολιτική – πρακτική – ιδεολογία του εγγραμματισμού (literacy)

William Grabe & Robert B. Kaplan, *Theory and Practice of Writing*, London: Longman, 1996· Alison Garton & Chris Pratt, *Learning to be Literate: The Development of Spoken and Written Language*, 2^η έκδ., Oxford: Blackwell, 1998· Mike Baynham, *Πρακτικές εγγραμματισμού*, μτφρ. Μαρία Αραποπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2000.

- Νεότερες μελέτες για τους προφορικούς πολιτισμούς, με αφετηρία το λεγόμενο «ομηρικό ζήτημα».
- Η σημασία της προφορικής παράδοσης.
- Η ιδεολογική χρήση της προφορικής παράδοσης, λ.χ. στη λαογραφία (ή και στη γλωσσολογία: βλ. λ.χ. *Νεοελληνική Γραμματική* του Μ. Τριανταφυλλίδη κ.ά., βάση της οποίας είναι, υποτίθεται, τα δημοτικά τραγούδια).

Σύμφωνα με πολλούς (λ.χ. Marshall McLuhan, Walter Ong, Régis Debray), μπορούμε να μιλάμε για πολιτισμούς της προφορικότητας και πολιτισμούς της γραφής. Για τους θεωρητικούς αυτούς, με την προφορικότητα και τη γραφή συνδέονται δύο εντελώς διαφορετικά πρότυπα σκέψης, δύο διαφορετικοί τρόποι συνείδησης: Ο Ong προσυπογράφει την άποψη του ανθρωπολόγου Jack Goody ότι «μεταβάσεις που ως τώρα αποκαλούσαμε μεταβάσεις από τη μαγεία στην επιστήμη ή από τη λεγόμενη ‘προ-λογική’ σε όλο και περισσότερο ‘έλλογες’ καταστάσεις της συνείδησης, ή από την ‘άγρια σκέψη’ του Lévi-Strauss στην εξημερωμένη σκέψη, μπορούν να ερμηνευθούν πιο οικονομικά και δόκιμα ως μεταβάσεις από την προφορικότητα σε διάφορα εγγράμματα στάδια» πιστεύει επίσης ότι «πολλές από τις αντιθέσεις που επισημαίνουμε συνήθως ανάμεσα στη ‘δυτική’ και τις άλλες σκοπιές μπορούν ίσως να αναχθούν σε αντιθέσεις ανάμεσα στη βαθιά εσωτερικευμένη εγγραμματοσύνη και στις λίγο έως πολύ υπολειμματικά προφορικές καταστάσεις της συνείδησης» (Walter J. Ong, *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη*, μτφρ. Κώστας Χατζηκυριάκου, επιμ.-εισαγωγή: Θεόδωρος Παραδέλλης. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, σ. 35). Σύμφωνα με ένα τέτοιο σχήμα, η ανάπτυξη λ.χ. τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα μιας νεοορθόδοξης ιδεολογίας που στρέφεται ενάντια στον «δυτικό τρόπο σκέψης» αποτελεί την αντίδραση μιας «υπολειμματικά προφορικής» κοινωνίας, όπως πολλοί θεωρούν την ελληνική, στα «δυτικά» πρότυπα ενός «βαθιά εγγράμματος» πολιτισμού...

Τα πορίσματα του Ρώσου ψυχολόγου A. R. Luria, στα οποία κυρίως βασίζεται ο Ong κ.ά. για να τεκμηριώσουν τις εξορθολογιστικές συνέπειες της γραφής, μπορούν πάντως να ερμηνευθούν και με άλλους τρόπους. Όπως επισημαίνει η Rosalind Thomas στο θαυμάσιο έργο της *Γραπτός και προφορικός λόγος στην Αρχαία Ελλάδα* (μτφρ. Δημήτρης Κυρτάτας, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2^η έκδ. 1977, σ. 31), «η χρήση του προφορικού λόγου είναι στενά συνδεδεμένη με το εκπαιδευτικό σύστημα [...] Ενδέχεται λοιπόν οι ψυχολογικοί έλεγχοι να μελετούν τις επιπτώσεις της χρήσης του γραπτού λόγου στο εσωτερικό του δυτικού εκπαιδευτικού συστήματος: ο ορθολογικός τρόπος σκέψης θα μπορούσε κάλλιστα να είναι αποτέλεσμα εξίσου της γενικής παιδείας όσο και της χρήσης του γραπτού λόγου».

Jack Goody, *Η λογική της γραφής και η οργάνωση της κοινωνίας*, μτφρ. Νάσια Ποταμιάνου, επιμ. Νίκος Κούρκουλος, Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2001.

- Μελέτες για τον ακαδημαϊκό λόγο. Βλ. Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron, Monique de Saint Martin, *Rapport Pédagogique et Communication*, The Hague: Mouton et Cie, 1965 [*Academic Discourse*, μτφρ. Richard Teese, Cambridge: Polity Press, 1994]. Πβ. Britt-Louise Gunnarsson, Per Linell & Bengt Nordberg, επιμ., *The Construction of Professional Discourse*, London: Longman, 1977. Πβ. Anthony Grafton, *Η υποσημείωση: Μια παράξενη ιστορία*, μτφρ. Γιόλφω Μαγγίνη, Αθήνα: Πατάκης, 2001.

10. Κριτική ανάλυση του λόγου / Άρρητες προϋποθέσεις του λόγου

Τα πρωτεία διεκδικεί το βιβλίο των Robert Hodge & Gunther Kress, *Language as Ideology*, 2^η έκδ., London: Routledge, 1993 [1^η έκδ. 1979], αλλά η σπάνταρντ αναφορά είναι: Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London: Longman, 1995. Για μια ενδιαφέρουσα εφαρμογή βλ. Ruth Wodak, Rudolf de Cillia, Martin Reisigl & Karin Liebhart, *The Discursive Construction of National Identity*, μτφρ. Angelika Hirsch & Richard Mitte, Edinburgh: Edinburgh U. Press, 1999. Σε κοινή τροχιά και η ανάλυση της ιδεολογίας από τον Teun A. van Dijk, *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London: Sage, 1998.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι περισσότερες από αυτές τις προσεγγίσεις δέχονται, στη μία ή στην άλλη μορφή της, την αρχή της γλωσσικής σχετικότητας (την οποία εμείς θεωρούμε μία από τις βασικές αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας — κατά την άποψή μας η γλωσσική σχετικότητα είναι αρχή σύγκρισης των λόγων για τις γλώσσες και όχι των γλωσσών)· δέχονται δηλ. ότι οι λανθάνουσες προϋποθέσεις που βρίσκονται «εγγεγραμμένες» στη γλώσσα ουσιαστικά επηρεάζουν τη (μεταγλωσσική) συμπεριφορά μας.

11. Gender Studies – «Φεμινιστική γλωσσολογία»

Το ζήτημα του «γλωσσικού σεξισμού» (έχει απασχολήσει τη θεωρία και την πρακτική του δημοτικισμού σε σχέση με τα θηλυκά επαγγελματικά). Για νεότερες μελέτες και βιβλιογραφία βλ. Θ.-Σ. Παυλίδου, επιμ., *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2002. Πολλές οι μελέτες που εφαρμόζουν ανάλυση λόγου.

12. Μεταγλωσσικές στάσεις / αντιλήψεις εντός μιας γλωσσικής κοινότητας

Μελέτες στο πλαίσιο της κοινωνικής ψυχολογίας, λ.χ. Wallace E. Lambert και συνεργάτες του, “Evaluating Reactions to Spoken Language”, *J. of Abnormal and Social Psychology* 60.1 (1960), όπου η τεχνική των εναρμονισμένων αμφιέσεων (matched-guise technique).

Κλασική αναφορά: Colin Baker, *Attitudes and Language*, Clevedon / Philadelphia / Adelaide: Multilingual Matters, 1992· πβ. Miles Hewston & Howard Giles, “Social Groups and Social Stereotypes in Intergroup Communication: A Review and Model of Intergroup Communication Breakdown”, στο W. B. Gudykunst, επιμ., *Intergroup Communication*, London: Edward Arnold, 1986, 10-20 (αναδημοσιευμένο σε αρκετά ανθολόγια).

Folk linguistics: τάση στη μελέτη γλωσσικών στάσεων, που συνδυάζεται με ανάλυση λόγου· βλ. Nancy A. Niedzielski & Dennis R. Preston, *Folk Linguistics*, Berlin / NY: Mouton de Gruyter, 2000.

13. Επίδραση της ιδεολογίας στη γλωσσική αλλαγή

Στο «ορθόδοξο» συσχετιστικό υπόδειγμα του Labov η γλωσσική αλλαγή δεν εξετάζεται υπό το πρίσμα θεσμικών-ιδεολογικών παραγόντων· βλ. D. Cameron, “Demythologizing Sociolinguistics: Why language does not reflect society”, στο Joseph & Taylor, *επιμ., Ideologies of Language*. Θα μπορούσαμε πάντως να θεωρήσουμε έμμεσες προσεγγίσεις στο ζήτημα αυτό λ.χ. τις μελέτες του Labov στη NY ή στο Martha’s Vineyard ή το *Language in the Inner City*. Μία κλασική μελέτη που λαμβάνει υπόψη της «ιδεολογικούς» παράγοντες με πολύ πιο χαρακτηριστικό τρόπο είναι της Jenny Cheshire, “Linguistic Variation and Social Function”, στο Suzanne Romaine, *επιμ., Sociolinguistic Variation in Speech Communities*, London: Edward Arnold, 1982, 153-75 (μελετά πολλαπλές μεταβλητές στη «γλώσσα των νέων» και τις συσχετίζει με «πολιτισμικά» χαρακτηριστικά, στην προκειμένη περίπτωση: συμβολικά χαρακτηριστικά της νεανικής κουλτούρας).

Δεν είναι πολλές οι μελέτες για την επίδραση των γλωσσικών ιδεολογιών (ή θεσμικών παραγόντων) στην αλλαγή της γλώσσας – επίδραση αμφισβητούμενη. Μπορούμε όμως να βρούμε πολλά στοιχεία από «εξωτερικές» ιστορίες διαφόρων γλωσσών, λ.χ. Meillet, *Les Langues dans l’Europe nouvelle*· Hall, *External History of the Romance Languages*· Townson, *Mother Tongue and Fatherland* (για τα γερμανικά) κ.ά.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα, περίπου υποδειγματική μελέτη (για τα δεδομένα της νεότερης κοινωνιογλωσσολογίας) είναι της Rosina Lippi-Green, *Language Ideology and Language Change in Early Modern German: A Sociolinguistic Study of the Consonantal System of Nuremberg*, Amsterdam / Philadelphia: Benjamins, 1994.

14. Νεότερες μελέτες στο πλαίσιο της «γνωστικής γλωσσολογίας»

Είναι διαπιστωμένη η τάση αυτής της κίνησης να «χώνεται» παντού (που ίσως σημαίνει ότι η μόδα της «γνωστικής γλωσσολογίας» υπακούει σε ιδεολογικά κίνητρα, ίσως και ότι οδεύει προς το τέλος της). Οι πρώιμες προσπάθειες επέκτασης στο χώρο της «πολιτισμικής γλωσσολογίας» ήταν απογοητευτικές· βλ. λ.χ. το βιβλίο του Gary P. Palmer, *Towards a Theory of Cultural Linguistics*, Austin: U. of Texas Press, 1996, χρήσιμο ακριβώς λόγω των υπεραπλουστεύσεών του. Χαρακτηριστικό των σχετικών προσεγγίσεων είναι η άκριτη αποδοχή της μιας ή της άλλης εκδοχής της γλωσσικής σχετικότητας (η γλώσσα ως «κοσμοαντίληψη») και του γλωσσικού ντετερμινισμού (η γλώσσα διαμορφώνει τον τρόπο σκέψης μας).

Νεότερες έρευνες: René Dirven, Bruce Hawkins, Esra Sandikcioglu, *Language and Ideology*, τ. 1: *Theoretical Cognitive Approaches*, τ. 2: *Descriptive Cognitive Approaches*, Amsterdam: Philadelphia: Benjamins, 2001 (με αφηρητά τις απόψεις των G. Lakoff & M. Johnson, για «embodiment of meaning»).

15. Μελέτες «απομυθοποίησης»

Για γενικές μελέτες, εύκολα διαθέσιμες, που τονίζουν την καθολική διάσταση των μεταγλωσσικών αντιλήψεων, βλ. Laurie Bauer & Peter Trudgill, *Language Myths*, Penguin Books, 1998· Ronald Wardhaugh, *Proper English: Myths and Misunderstandings about Language*, Oxford: Blackwell, 1999· Marina Yaguello, *Catalogue des idées reçues sur la langue*, Paris: Seuil, 1988. Οι μελέτες αυτές έχουν εκλαϊκευτική πρόθεση και απευθύνονται στο «ευρύ κοινό».

Ελληνική βιβλιογραφία

1. Μελέτες για το γλωσσικό ζήτημα

Η βιβλιογραφία είναι πλούσια, παρόλο που δεν υπάρχει «ιδεολογικά ουδέτερη» ιστορία του γλωσσικού ζητήματος γραμμένη από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει εδώ (της τυποποίησης, του παρεμβασμού, των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων, της γλωσσικής αλλαγής). Παραδόξως, οι νεότεροι (κοινωνιο)γλωσσολόγοι δεν ασχολούνται με το γλωσσικό ζήτημα· βλ. λ.χ. όσα αναφέρουν για το γλωσσικό ζήτημα οι Α. Αρχάκης και Μ. Κονδύλη στο βιβλίο τους *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, Αθήνα: Νήσος, 2002. Η προσέγγιση στην ιστορία του γλωσσικού ζητήματος πάσχει από 1. εξιδανίκευση 2. φιλολογισμό (ή ιστορισμό) 3. έλλειψη συγκριτικής προοπτικής. Δεν είναι συνδεδεμένη με την πλούσια βιβλιογραφία για τη διμορφία (diglossia) ούτε με τη βιβλιογραφία για τις πρακτικές της τυποποίησης. Τα πράγματα είναι λίγο καλύτερα στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία για το (ελληνικό) γλωσσικό ζήτημα.

Συμβουλευθείτε τις μελέτες της Α. Φραγκουδάκη, του Α. Δημαρά (*Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τ. 1^{ος}: 1821-1894, τ. 2^{ος}: 1895-1967, Αθήνα: Ερμής, 1973/1974) της Έλλης Σκοπετέα (*Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα: Πολύτυπο, 1988) κ.ά., γραμμένες με κάποια «αντικειμενικότητα» (παρά τη δηλωμένη στάση των συγγραφέων υπέρ του δημοτικισμού). Οι μελέτες της Φραγκουδάκη επιχειρούν εκτενέστερη ανάλυση των ιδεολογικών προϋποθέσεων του γλωσσικού ζητήματος και του δημοτικισμού. Για την εξιδανίκευση και τη βιαστική ταύτιση δημοτικισμού-προοδευτικότητας βλ. ενδεικτικά Ρένα Σταυρίδη-Πατριτίου, *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*. (Μοιάζει σα να αμφισβητείται ακόμη η προοδευτικότητα του δημοτικισμού!)

Η πρώτη σημαντική μελέτη (μη παρεμβατική / όχι «μαχητική») από γλωσσολόγο είναι του Μ. Σετάτου «Φαινομενολογία της καθαρεύουσας», *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, τ. 12 (1973), σσ. 71-95· όπως υπαινίσσεται η Α. Φραγκουδάκη (*Η γλώσσα και το έθνος*, σ. 56) την εργασία αυτή την «αντιγράφει» ο R. Browning, “Greek diglossia yesterday and today”, *Int. J. of the Sociology of Language* 35 (1982), σσ. 49-68.

Για την ποικιλία της κοινής νεοελληνικής, σημαντικές είναι οι μελέτες της Ά. Ιορδανίδου: «Standard κοινή νεοελληνική: απόπειρα καθορισμού», «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση – Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, Πρακτικά Ημερίδας (Θεσσαλονίκη, 25/4/1996), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996, σσ. 139-147. «Ζητήματα τυποποίησης της σύγχρονης νεοελληνικής», «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 26-28-3-1997), Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1999, τόμ. Β', σσ. 835-854. «Δημοσιογραφική “κοινή”: προβλήματα ορισμού», στο Π. Μπουκάλας & Σ. Α. Μοσχονάς, επιμ., *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001, σσ. 157-164. «Η κοινή νεοελληνική σε σύγχρονα λεξικά και γραμματικές», *Terminologie et Traduction*, 1, 2002, σσ. 111-124.

2. Γλώσσα και έθνος

Σκοπετέα, ό.π.

3. Στάσεις απέναντι στις διαλέκτους

Έχει μελετηθεί αρκετά καλά, από διαφορετικές οπτικές γωνίες, η κατάσταση της κυπριακής διαλέκτου σε σχέση με την κοινή γλώσσα. Οι περισσότερες μελέτες αφορούν την αίσθηση του κύρους. Η στατιστική έρευνα της Lydia Sciriha (*A Question of Identity: Language Use in Cyprus*, Λευκωσία: Intercollege Press, 1996· πβ. της ίδιας, “The Interplay of Language and Identity in Cyprus”, *The Cyprus Review* 7.2 (1995), 7-34) δείχνει, κατ’ αρχάς, ότι οι ομιλητές έχουν την αίσθηση της διαφοράς ως προς τα πεδία χρήσης κοινής και διαλέκτου· η κοινή στην αντίληψή τους συνδέεται με «τυπικότητα και απόσταση», ενώ οι ομιλητές φαίνεται ν’ αντιλαμβάνονται την κυπριακή ως σύμβολο μιας «στεγανής υπο-κουλτούρας» (cul-de-sac subculture). Παρόλο που δηλώνουν «περήφανοι να χρησιμοποιούν τη διάλεκτο», την οποία αντιλαμβάνονται ως «δική τους», «φυσική», «ζωντανή» γλώσσα, σε αντίθεση με την «προσποιητή» και «τεχνητή» κοινή, θεωρούν ότι η διάλεκτος παρακμάζει. Την κοινή την εκτιμούν για τις «εργαλειακές» της αρετές: η χρήση της είναι μέσον κοινωνικής ανόδου και κατάξίωσης, αφού εξασφαλίζει επιτυχία στο εκπαιδευτικό σύστημα και προσπορίζει κοινωνικό κύρος, είναι τυποποιημένη και αποτελεί το κυριότερο μέσον για την επαφή των Κυπρίων με την Ελλάδα.

(Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι αυτού του τύπου οι προσεγγίσεις – «αντικειμενικές», υποτίθεται, βασιζόμενες σε απρόσωπη στατιστική επεξεργασία – δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερες. Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι οι Κύπριοι αισθάνονται ένα «σύνδρομο προδοσίας» απέναντι στους Έλληνες που εκφράζεται και σε σχέση με την κοινή νεοελληνική γλώσσα: οι Κύπριοι αισθάνονται «κατά βάθος» προδομένοι από την Ελλάδα, που θεωρούν ότι ευθύνεται, έμμεσα έστω, για το κυπριακό πρόβλημα (ό.π., 101). Η συμπλεγματική στάση τους απέναντι στην κοινή νέα ελληνική αντανακλά την ανάγκη αποστασιοποίησης και αναζήτησης της δικής τους ξεχωριστής πολιτιστικής ταυτότητας. Παρόμοιες απόψεις εκφράζει και ο Υ.

Ioannou, “Language, Politics and Identity: An analysis of the Cypriot Dilemma”, *The Cyprus Review* 3.1 (1991), 15-41· πβ. Γ. Η. Ιωάννου, *Μια ιδεολογική θεώρηση του γλωσσικού μας προβλήματος*, Λευκωσία, 1988. Όμως, αυτός ο συνδυασμός πολιτικών κριτηρίων με ψυχολογικού τύπου αιτιολογήσεις μάς φαίνεται αντιφατικός και βεβιασμένος. Σε καταστάσεις γλωσσικής διμορφίας περιμένουμε μεγαλύτερη διάχυση της κοινωνικής σημασίας που αποδίδεται στη μια ή στην άλλη γλωσσική μορφή, όπως άλλωστε περιμένουμε μεγαλύτερη διάχυση και στην ίδια τη γλωσσική χρήση. Καθώς το επισημαίνει η Sciriha, η γλωσσική χρήση επηρεάζεται σημαντικά από παράγοντες όπως είναι η ηλικία και το φύλο του ομιλητή, η κοινωνική του θέση, η εκπαίδευση και ο τόπος διαμονής του - θα προσθέταμε: το θέμα της ομιλίας και το είδος των συνομιλητών του. Κατά συνέπεια, το «σύνδρομο προδοσίας» δεν αιτιολογεί την ύπαρξη διμορφίας· απεναντίας, η διμορφία δίνει διέξοδο σε ψυχολογικά συμπλέγματα αυτού του τύπου, αν υποθεθεί ότι υπάρχουν. Άλλωστε, η μελέτη της Sciriha δεν καταγράφει την πραγματική γλωσσική χρήση αλλά τη γλωσσική χρήση όπως γίνεται αντιληπτή από τους ομιλητές. Η συγγραφέας δεν κάθεται ν’ ακούσει τι λένε οι Κύπριοι ομιλητές - ρωτάει να της πουν (η έρευνα διεκπεραιώθηκε με ερωτηματολόγιο). Καταγράφει, με άλλα λόγια, τι οι ίδιοι οι ομιλητές νομίζουν γι’ αυτά που λένε. Στο χάσμα ανάμεσα στη γλωσσική πραγματικότητα και στον τρόπο που γίνεται αντιληπτή ενδέχεται να παρεμβάλλεται η ιδεολογία όχι μόνο των ομιλητών αλλά και της ερευνήτριας.)

Η πειραματική μελέτη του Αντρέα Παπαπαύλου για τη διαπίστωση στερεότυπων αντιλήψεων σχετικά με τη χρήση της κοινής και της διαλέκτου δείχνει ότι οι Κύπριοι ομιλητές θεωρούν αυτούς που μιλούν την κοινή «περισσότερο ελκυστικούς, φιλόδοξους, έξυπνους, ενδιαφέροντες, μοντέρνους, φερέγγυους, ευχάριστους, μορφωμένους» αλλά «όχι περισσότερο ειλικρινείς, φιλικούς, ευγενικούς, ούτε με περισσότερο χιούμορ». Ανειλικρίνεια λοιπόν και έλλειψη χιούμορ, σύμφωνα με τις στερεότυπες αντιλήψεις, χαρακτηρίζει τους καλαμαρίζοντες. (“Attitudes towards the Greek Cypriot Dialect: Sociocultural Implications”, *International Journal of the Sociology of Language* 134 (1998), 15-28). Ο Παπαπαύλου χρησιμοποιεί τη μέθοδο των «εναρμονισμένων αμφιέσεων» (matched-guise technique)· θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η μελέτη του επιβεβαιώνει πειραματικά τα πορίσματα της Sciriha για τη διαφορά κύρους μεταξύ των δύο ποικιλιών.)

Η Μ. Καρυολαίμου ασχολείται με τα γλωσσικά ζητήματα που απασχολούν τον κυπριακό Τύπο (*La communauté sociolinguistique Chypriote Grecque*, διδακτορική διατριβή, Université Paris V - René Descartes, 1994, κεφ. 5· «Λαϊκή γλωσσολογία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης», στον τόμο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, επιμ. Π. Μπουκάλα & Σ. Α. Μοσχονά). Αποτελέσματα των ερευνών της έχει ανακοινώσει και στις *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*.

Μια σφαιρικότερη προσέγγιση στο ζήτημα των σχέσεων κοινής-διαλέκτου στην Κύπρο επιχειρώ στο «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της 'γλωσσικής διμορφίας' στην Κύπρο» (βλ. βιβλιογραφία μαθήματος).

4. Μειονοτικές γλώσσες

Τ. Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα: Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα: Μαύρη Λίστα, 2000: δεν είναι τυχαίο ότι το εξαιρετο αυτό βιβλίο δεν γράφτηκε από γλωσσολόγο.

Πβ. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001.

Βλ. Μοσχονάς, «Γλωσσική ιδεολογία και πολιτική», για μια καταλογογράφηση παραγόντων σε σχέση με τη μειονοτική εκπαίδευση, των οποίων το άθροισμα καταλήγει περίπου μηδενικό.

5. Γλωσσική ισχύς / εξουσία

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996. «*Ισχυρές*»-«*Ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πρακτικά ημερίδας (Θεσσαλονίκη, 25/4/1996). Θεσσαλονίκη.

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1999. «*Ισχυρές*»-«*Ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 26-28-3-1997). Θεσσαλονίκη.

6. Νεότερες μεταγλωσσικές έρευνες

Οι Δελβερούδη & Μοσχονάς μελετούν δείγμα δημοσιευμάτων σε εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας προκειμένου να εξακριβώσουν από ποιους, σύμφωνα με ποια πρότυπα και με ποια συλλογιστικά σχήματα εκφράζεται η νοοτροπία του γλωσσικού καθαρισμού. Οι Γ. Ανδρουτσόπουλος και Α. Ιορδανίδου εξετάζουν ειδικότερα πώς αντιμετωπίζει ο Τύπος τη «γλώσσα των νέων» – ένα από τα πολλά ζητήματα που απασχόλησαν μεταπολιτευτικά τον ελληνικό Τύπο («Πήρανε τη γλώσσα στο ... κρानीό? Στάσεις των ΜΜΕ απέναντι στη γλώσσα των νέων», *Ελληνική Γλωσσολογία* '97: Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα, επιμ. Α. Μόζερ, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σσ. 586-595). Βλ. τις μελέτες της Καρυσολαίμου, παραπάνω. Βεβαίως, δεν λείπουν μελέτες αρχαιολογικού από τον Τύπο για την παρουσίαση ιστορικών ζητημάτων· βλ. τη μελέτη του Τ. Κωστόπουλου, ό.π.

7. Μελέτες στάσεων

Η τεχνική των εναρμονισμένων αμφιέσεων έχει εφαρμοστεί:

- για τη μελέτη των στάσεων απέναντι στη δημοτική και την καθαρεύουσα (Μαρία Αραποπούλου, «Δημοτική» – «Καθαρεύουσα» και οι στάσεις των νέων», *Ισχυρές* - *Ασθε-*

νείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ, 1996, σσ. 149-159).

- για τη μελέτη των στάσεων απέναντι στην κυπριακή διάλεκτο και στην κοινή νεοελληνική στην Κύπρο (Αντρέας Παπαπαύλου, «Attitudes towards the Greek Cypriot Dialect: Sociocultural Implications», ό.π.)
- για τη μελέτη των στάσεων σε σχέση με τα ελληνικά των μεταναστών (Αγγελική Κοιλιάρη: *Ξένος στην Ελλάδα: Μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1997· προβληματική μελέτη, η οποία όμως είναι χρήσιμη για να δούμε ποιες ιδεολογικές προϋποθέσεις εγγράφονται σε τέτοιου είδους προσεγγίσεις, που συχνά μας «γοητεύουν» με τον δήθεν επιστημονισμό τους (βλ. βιβλιοκριτική του Σ. Α. Μοσχονά, *Γλώσσα* 50 (2000), 84-88).
- Δ. Μαυρέας, *Στάσεις απέναντι στις νοηματικές γλώσσες*, διπλωματική εργασία, Τομέας Γλωσσολογίας - Τμήμα Φιλολογίας – Φιλοσοφική Σχολή Παν/μίου Αθηνών, 2003.

8. Μελέτες «απομυθοποίησης»

Σε αντίθεση με την ομόλογη κατηγορία στην ξένη βιβλιογραφία, εδώ πρόκειται κυρίως για «μαχητικά» κείμενα, για κείμενα ιδεολογικής παρέμβασης· βλ. τις σχετικές μελέτες του Α.-Φ. Χριστίδη καθώς και το τομίδιο *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, επιμ. Γ. Η. Χάρης, Αθήνα: Πατάκης, 2001 (*Τα Νέα / Πρόσωπα* 16-9-2000 – βλ. και τη σελίδα του μαθήματος *Γενική Γλωσσολογία*). Πβ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Νεοελληνική Κοινή* (1979) για ένα συγκριτικό παράδειγμα ιδεολογικής χρήσης της γλωσσολογίας, που όμως εκκινεί από διαφορετικές παραδοχές (ο Μπαμπινιώτης εφαρμόζει ένα επιστημονικό υπόδειγμα: το μοντέλο ανάλυσης της διμορφίας του Ferguson)· πβ. πόλεμο ονομάτων γύρω από τον — δόκιμο πάντως — όρο «διμορφία».

Αξίζει να μελετήσουμε τις «απομυθοποιητικές» αυτές προσεγγίσεις από τη σκοπιά ακριβώς που εισηγούνται οι ίδιες: ποιες νέες μυθολογίες αντιτάσσουν στις παλιές. Ειδικά αν μελετήσουμε το έργο «ακολούθω», βλέπουμε πόσο εύκολο είναι να δημιουργηθούν και να υιοθετηθούν νέες μυθολογίες (μάλιστα με τη συνδρομή των επιστημόνων).

Ζήτημα για εργασία. Ο ρόλος των «αρχών» της νεότερης γλωσσολογίας» (π.χ. «προτεραιότητα προφορικού λόγου») στις «απομυθοποιητικές» προσεγγίσεις. Ο ρόλος των υπολειμματικών ιδεολογιών σήμερα (δημοτικισμός – καθαρευσιανισμός). (Βλ. και *Θέματα για εργασίες*.)